I

Тут, у відкритім південнім степу, збиралася восени сила-силенна птахів. Вони тут востаннє паслись і відпочивали перед тим, як пуститися в далекі мандри, у вирій. Тоді, восени, майже в кожній хаті жиЧ ли перепели. Дітвора ловила їх ледве що не голими руками — такі вони були важкі, ситі й ліниві в ту пору.

Тепер птахи знову поверталися з-за моря: схудлі, легкі, бистрі. Заклекотіли по всьому узбережжю, замигтіли в степу, попід вікнами Солончанської МТС, не лякаючись ні людей, ні машин, сподіваючись якось погамувати в знайомих місця свій весняний голод.

Від того пташиного клекоту Зоя прокинулась. Батькового кашкета на гвіздку вже не було. За вікном вирує пташиний ярмарок, на подвір'ї людно, шумливо. Біля майстерень стоять вишикувані трактори, націлені моторами в степ. Весь колектив МТС висипав з приміщень на традиційне відкриття весни.

"Виходять! Як же це я?!"

Дівчина стрибнула на підлогу, стала швидко одягатися. Вимиті вчора коси тонко пахли суницею. Зоя заплітала їх, викладала на голові тугим темним калачиком. Не так давно ще вона вплітала кісники, як вплітають їх піонерки, носила коси двома зв'язаними перевесельцями на потилиці, а цієї весни почала викладати по-дівочому — короною. І туфлі стала носити на високому каблуці, хоча на зріст не могла поскаржитись: була вже височенька, гінка, як молода тополька.

Взуваючись, виставила ногу вперед, тупнула нею об підлогу, засміялася: чого там! І нога вже була міцна, струнка, дівоча...

Коли Зоя вискочила на подвір'я, перші машини вже вирушали в путь. Трактористи сьогодні тримали керма якось особливо хвацько й гордовито. Директор МТС Карпо Васильович Лисогор, Зоїн батько, походжав із замполітом біля тракторів, віддаючи бригадирам останні накази. Видно, в ці хвилини ті, що ВРІЇЗДИЛИ В степ, були йому далеко рідніші, аніж Зоя. Коли вона проходила повз нього, Карпо Васильович гукнув просто через неї тим, іншим:

— Повертайтесь мені героями!

А Зої теж хотілося б сісти за кермо, натиснути педалі й рушити в степ, у світлі весняні простори.

Там небо сьогодні блакитніло по-весняному, свіже й високе, вище, ніж будь-коли. Там п'янко пахла роз-мерзла земля, а птиці, звиваючись над нею, пробували свої по-дівочому чисті голоси.

Хіба не могла б і вона, Зоя, сидіти отак в комбінезоні на високому тракторі, як сидить он, пишаючись, Оксана БЬйко, прославлена трактористка? Тоді і їй, Зої, батько бажав би повернутися восени героїнею, тоді, може, й довкола неї кружляв би вродливий механік Сава Грек отак, як кружляє він зараз побіля Оксани...

— Дай кермо, Оксано,— звертається до трактористки Зоя.— Дай хоч з подвір'я виведу.

— Е, дівчино, це тобі не на радіовузлі кнопки натискувати! В мене кінь норовистий: боюся, що не ти його вестимеш, а він тебе поведе.

— Поведу, я пробувала.

— Отими школярськими руками? Щось не віриться мені... Боюся, що вирветься!

— Та й Карпо Васильович саме поглядає в наш бік,— весело каже Сава-механік, підморгуючи до Оксани.— Ще, чого доброго, доганяку за такі забавки вліпить!..

Обоє вони сміються, а Зоя, зашарівшись, стоїть перед ними, присоромлена, зайва.

— Співчуваю тобі, Зоєня,— зухвало сміється Оксана.— Мені в твої п'ятнадцять років теж кермо снилося мало не щоночі.

"Не п'ятнадцять, а сімнадцятий!" — хочеться вигукнути Зої, щоб знала про це зарозуміла Оксана і щоб Сава-механік знав.

Одначе десь поблизу вже гомонить батько.

Ось він зупиняється з замполітом біля Оксаниного трактора, ласкаво поплескує його долонею по металевому крилу:

— Ветеран... За Волгу своїм ходом ходив... Витягне сезон, Оксано?

— Витягне, Карпе Васильовичу, та ще, може, й не один!.. Це тільки на вигляд він трохи ніби підтоптаний... А душа в нього молода!

— Молода, кажеш?

Завваживши дойьку, Карпо Васильович окидає її здивованим, радісно незнайомим поглядом. Зої стає ніяково, і вона поквапно відступається між люди.

Стояла, слухала розмову з-поза чиїхось засмальцьованих спин. Прикро було їй слухати, як жартує Оксана з батьком, неприємним був дівчині самий тон, у якому вони розмовляли. І навіть те, як, сміючись, трактористка грайливо стріпувала своїм золотим руном, було зараз

неприємним. Зоя на мить уявила, що батько взагалі міг би ввести Оксану в дім і стала б вона для Зої...

Ні, не хотіла б Зоя собі такої мачухи! II

У ВСІ КІНЦІ від МТС, у близькі й далекі колгоспи пролягли свіжі мережані сліди. Пішли трактори, порожньо стало на подвір'ї.

Відтепер щоранку гомонітиме оживаючий степ, пройнятий бархатною музикою моторів. Незабаром зів'ються на обрії перші димки над степовими вагончиками, над знаменитими палубами трактористів. З'являться там на вікнах блакитні фіранки... Над кожним палубом встане гнучка антена, випнеться в небо, тендітна, чутлива...

Таких палубів сімнадцять... Далеко вони розкидані один від одного, ледь бовваніють то тут, то там у затканому кришталевим маревом просторі, глибоко повгрузавши колесами в грунти різних колгоспів, що їх обслуговує Солончанська МТС. На всі чотири сторони світу — рівнина й рівнина, колишнє морське дно. А якби піднятись на вишку, то на півдні вдалині можна бачити й саме море, що синіє нарівні з суходолом чи навіть вище суходолу.

Сімнадцять палубів — сімнадцять антен над ними, і всі вони мовби прислухаються, націлені звідусюди на свій польовий штаб.

Серед степу на багато кілометрів видніється садиба машинно-тракторної станції. При відступі окупанти були зруйнували будівлі, а зараз уже все знову стало на своє місце, вкрилося свіжою рябою черепицею: майстерні, контора, житлові котеджі, гараж... Осторонь — склади пального з вкопаними в землю білими цистернами.

Взимку подвір'я заповнюється численною сільськогосподарською технікою, в майстернях з ранку до ночі жевріють горна та вищать верстати, а в накуреній конторі ремствують по кутках безпритульні

бухгалтери, відтиснуті з-поза своїх столів владним степовим людом. Ідуть наради, семінари, різноманітні курси та навчання колгоспних механізаторів.

При конторі поруч з кабінетом директора влаштована Зоїна радіорубка. Зоя — радистка-диспетчер. Саме на неї спрямовані своїми вістрями всі сімнадцять антен, що пружинять протягом сезону на степових палубах трактористів. Підтримуючи радіозв'язок з бригадами, Зоя мовби стає на деякий час тим осередком, де схрещуються розбурхані пристрасті багатьох розпалених працею людей — бригадирів, механіків, обліковців. Перші звертання з палубів — до неї, перший голос туди — її.

Коли починається сезон, коли трактори не вичахають на полях цілу добу, Зоя помітно виростає в своїй ролі. У роботі Зоя знаходить справжню насолоду, робота єднає її з колективом, що давно вже став для дівчини і ріднею, і найпевнішою опорою в житті.

Зі своїм колективом Зоя особливо зріднилася в роки війни. Наука дружби, тяжкі випробування, що випали тоді на Зоїну дитячу долю,— як вони згодилися їй зараз, коли Зоя, за виразом емтеесівського сторожа, вже "вилюдніла", коли вже сидить вона у своїй чистенькій радіорубці, оточена блискучою, чутливою апаратурою...

У те далеке воєнне літо Солончанська МТС в повному складі рухалася на схід. На все життя запам'яталися Зої грізні картини відступу.

...Сухою задухою пашить південний степ, плачуть у будках невпорані діти, спостерігачі раз у раз попереджають колону про ворожі літаки.

Куриться безконечний бурий шлях, скрегоче важке залізо... Нічого нема в цих людей — тільки залізо і шлях.

Трактористів не вистачало, частина їх пішла в армію та в партизани, але, незважаючи на це, жоден трактор не залишався без водія. Карпо Васильович мобілізував усіх, кого тільки міг, в тому числі й жінок та підлітків з родин трактористів. Свою дружину він теж посадив на трактор. Сам пояснив їй, що треба, сам запустив для неї мотор: "Веди!"

Зоя1 цілими Днями тряслася біля матері на тракторі. Колона йшла, розтягнувшись на довгі кілометри. Десятки потужних тракторів та закіптюженюс комбайнів, багатокорпусні плуги та молотарки, майстерні та об-шпуговані вітрами степові палуби трактористів — усе було поставлено на колеса, рухалося за суворим маршрутом, що його тримав старий комуніст Лисогор у нагрудній кишені своєї гімнастерки.

В ті дні Зоя лише коли-не-коли могла розмовляти з батьком. Але, мабуть, саме в ті дні її дитячому гострому розумові повністю відкрилось батьківське серце, його буденна велич, його сталева незламна, воля.

Карпо Васильович був душею колони, її, натхненним вожаком. Старенький директорський газик, нещадно пожмаканий під час одного з бомбардувань, удень і вночі невтомно гасав вподовж колони, виносячи Карпа Васильовича то в один її кінець, то в інший. З першого погляду помічав директор найменше порушення, порядку руху; більше того, він, здається, наперед угадував найпотаємніші думки і наміри коленого з підлеглих. Підбадьорював втомлених, стримував шалених, щоразу вносячи в гарячу розвихреність походу свою волю, свій продуманий темп, наперед розраховані ритми.

Без усмішок жили тоді люди, і, навіть проносячись своїм газиком мимо трактора, на якому стояла біля матері Зоя, директор дивився на доньку та на дружину, не посміхаючись. Небритий, закіптюжений, схудлий, пильно проводжав їх очима, іноді кидав коротко, майже черство: "Маріє, дистанцію!"

Це була доречна засторога перед нальотами залізних шулік, що, здається, заповзялися в ці дні розтерзати колону. Так і дивись у небо, чи не летять...

Десь колона забралася в сипучі піски... Мусили тоді самі на протязі кілометрів вигачувати собі дорогу. Рубали довколишні лози, носили на шлях і стелили їх під трактори та комбайни. Зоя носила теж нарівні з дорослими,— аж мліли дитячі рученята, обіймаючи величезні оберемки лози.

Хоча їхали вже іншими областями, в незнайомих районах, проте Карпо Васильович і тут всюди почував себе господарем. Зоя пригадує, як зустрілась їм на шляху якась велика залізнична станція... Літаки щойно бомбили її. Жахливе було видовище: забиті ешелонами колії, свіжі смердючі воронки, грізні пожежі навкруги... Раз у раз вибухали десь боєприпаси, щомиті могли спалахнути на коліях численні цистерни з пальним... Куди не ступни, здається, звідусіль — смерть.

Дехто піддався паніці, заволав — мерщій назад, обійдемо це пекло стороною! І справді, що, здавалось би, Карпові Лисогорові до цієї станції, міг би триматись від неї подалі, пальним зарядився б десь в іншому місці... Страшний був Лисогор у ті хвилини. Згукнувши комуністів та комсомольців, він кинувся з ними в саме пекло, туди, де все тріщало, скреготало, пашіло вогнем... І ось уже замість паровозів в ешелон впряглися потужні солончанські трактори, і Лисогор-директор теж був разом з тими, хто працював біля самих чорториїв вогню, ризикуючи життям, розтягуючи тракторами вагони, платформи, цистерни подалі від пожежі...

Потім випали сніги, вдарила люта зима, стало ще важче. Але навіть і там, де зупинилась зимувата МТС, за Доном, колектив готувався до посівної ніби в себе, в Солончанах. Правда, майстерень не вистачало, доводилось працювати на морозі, і шкіра з маминих пальців не раз зоставалась на сизому холодному металі. Ночами спали в степових вагончиках, і на ранок мамині коси примерзали до стінок. То був

справжній фронт, і Зоя досі вважає, що втратила маму на фронті за Доном.

На Україну МТС поверталася залізницею. Все повантажили, нічого не розгубили. Навіть вилинялі степові палуби стояли надійно укріплені на платформах. Ішла ще війна, а проте військові коменданти скрізь давали мирному солоячанському ешелонові зелену вулицю.

Оксана Бойко теж брала участь у поході, вона тоді навіть подругувала з Зоїною матір'ю. Зоя досі пам'ятає, як гірко перебивали вони обидві — і Оксана, і мама,— коли чоловік Океании, теж тракторист, пішов на одній з переправ під лід.

Не думала тоді ні Зоя, ані Оксана, що минуть роки, з'явиться з часом у їхньому колективі Сава-механік, оцей чорнобривий красунь, і посіє між ними ревниву неприязнь...

"Цікаво, чи будуть ревнувати при комунізмі? — думала Зоя, сидячи в своїй радіорубці над розкритими лекціями заочного курсу.— Чи припиняться коли-небудь оці спустошливі усобиці людських почуттів, чи наступить хоч у майбутньому загальне замирення усіх з усіма?"

Досі, коли вона помічала в людях вияви ревнощів, заздрощів, честолюбства, їй здавалось, що при певних зусиллях людина може протистояти цим віковим принизливим почуттям.

І ось тепер вона сама вже і заздрить, і ревнує... Прикро, боляче було їй усвідомити це. Нове почуття гнітючим дисонансом вдиралося в її рівні, легкі, прозорі стосунки з людьми.

Чула ж, бувало:

— Нашому Жайворонку легко літається: всі йому родичі!

Трактористи звали її своїм Жайворонком. Справді, вони звикли до неї, як звикають до сіренького польового жайворонка, що цілу весну дзвенить їм над головою, і ставились до неї, як до тої весняної пташки: з добродушною ніжністю, з ласкавою зверхністю, з повною довірою. Засмальцьовані, обвітреві степовики добре знали, що Зоя ніколи їх не підведе, ні на кого із них не поскаржиться, скажімо, за ті диявольські словеса, накипілі грубощі, що іноді нагло, нестримно вдираються до неї в рубку... Само собою вважалося, що Зоя мусить їм все дарувати, все пробачати, адже вона створена для них, для кремезних степовиків, як медсестра для гвардійців переднього краю... І Зоя їм все дарує, все пробачає, розуміючи, що бувають такі моменти, коли людині просто несила стриматись.

Завжди приязно, по-сестринському дзвенить її милий голос з солончанського ефіру. По самому лише подиху дівчини, по її першій інтонації досвідчений бригадир уже може визначити, хто з ними сьогодні буде розмовляти зверху і що йому віщує така розмова.

У кожній бригаді знають, що Зоя "болiє" за них, що вона радіє їхнім успіхам. Знала досі про це й Оксана Бойко, бо поки що так було. А як буде надалі? Невже відтепер з'явиться сторонній стук у житті Зоїної радіорубки?

Досі вона була доброзичливою для всіх без винятку.

Протягом сезону Зої першій доводиться зустрічати прибої гарячих пристрастей, що нестримно бурхають, накочуються на неї з бригад. Вона приймає усе в первісному вигляді, розхристаному, непогамованому... Коли радощі, то ще свіжі, палкі, неприручені; коли сумніви, то найод.кфтіші; коли нарікання, то найважчі най-кострубатіші.

Слухати мусить усе, навіть те, що ріже її дівочий слух, а запам'ятовує найістотніше.

Так ось і зараз... Вислухавши довгу сповідь, відсіявши зайве, нотує в журналі: у Паливоди аварія. Причини такі-то. Заходів вжито таких-то.

Потім, зазирнувши в люстерко, виходить з рубки і прямує через подвір'я до гаража.

Щось думає приємне, і тугі губенята їй посіпуються, десь там під ними живчиком б'ється стримуваний смішок. Іде, як завжди, схиливши трохи голову набік, напівзакрившись від сонця рожевою газовою косинкою. Личко чисте, ніжне, по-дитячому моложаве, а в усій гнучкій постаті, перехопленій нижче гостреньких грудей тонким поясочком уже є щось неповторно дівоче.

Біля гаража стоїть напоготові "Буревісник" — роз'їзна ремонтна майстерня-летучка. Вона обладнана необхідним інструментарієм і, як степовий палуб, теж радіофікована. Командир "Буревісника" — він, Сава-меха-нік.

Забачивши радистку, Сава жартома робить їй під козирок. В офіцерському галіфе, в синій безрукавці, стрункий, смуглявий, як біс. І в блискучих очах у нього водяться бісики: весь час стрибають там весело, зухвало, невтомЙо.

— Привіт нашому Жайворонку! Чим нині порадуєш?

Зоя дивиться на нього з-під косинки широко відкритими очима. Дивиться зачудовано, не кліпаючи, і очі поступово стають вологими, набирають незвичайного полиску.

— В Паливоди аварія. Натик ліг.

— Знов до Паливоди?! Коли ти вже мене пошлеш... до Оксани?

— Не бійся, коли щось трапиться, пошлю. Але в неї це рідко буває.

— На жаль.

— Навпаки.

З'ясувавши, чого хоче Паливода, і беззлобно лайнувшись з цієї нагоди, Сава біжить до майстерні взяти потрібні запасні частини для потерпілого трактора.

Зоя могла б уже йти, але чомусь не йдеться, якось їй само стоїться на місці. Сказала Саві, що послала б до Оксани... Чи так уже й послала б? Звичайно, нелегко було б це зробити, але...

Повертаючись до машини, Сава на ходу, звично пробує обійняти Зою вільною рукою.

— Славна росте комусь невісточка!

Вигнувшись, дівчина, як хвиля, вислизає у нього з-під руки і, зашарівшись, злегка б'є механіка кулачком по м'язистій гарячій спині.

І знову пристоює, ніби жде чогось кращого.

"Буревісник" тим часом рушає, набирає розгін, мчить у відкритий степ. Легка курява здіймається за ним. Ще вчора не куріло, а сьогодні завихрюється вслід... Що буде завтра? Швидко сушить вітер землю, треба б, ой, треба дощу...

Зоя стоїть задумана, проводжає машину очима. Уже далеко в'ється вслід "Буревісникові" бурий вихорець куряви... Ось він завертає, клубочиться за гущавінню лісосмуг.

Розвіявся, зник.

Але ж не зникає Сава із Зоїних мрій. То так, то інакше малюється він у дівочій уяві, де без меж розкинулись його володіння. Ось уже легко крокує Сава з натоптуватим Паливодою по ріллі, і ластівки грайливо залицяються до нього... Ось уночі він десь в іншій бригаді, може, навіть в Оксаниній, лежить горілиць під трактором, вміло, красиво працює, освітлений смолоскипами... А потім з кимось під лісосмугою стоїть, милується зоряним небом...

Зажура самотності обіймає дівчину. Вперше почуває вона так обтяжливо свою прикутість до робочого місця, і спливають на думку десь вичитані рядки: "Буяли в небо крилами орлиці... Буяли в небо..."

Коли він повернеться? Якби повернувся хоч надвечір, то, може, вийшов би знову до— майстерень із своїм голосистим баяном... Але хіба не від неї, не від Зої, залежить Савине повернення? Може, сама ж ти, перехопивши Саву в степу, пошлеш його просто від Паливоди в якусь іншу бригаду, накажеш мчатись туди чимдуж, не заїжджаючи в МТС.

І накаже, й пошле, незважаючи ні на що. Дивно, як він до неї ставиться... "Комусь росте невісточка!.."

Не комусь, а тобі хотіла б виростати, Саво!

Усе,дужче припікає сонце. Пашіє подвір'я знайомим залізяччям, розтікається в маревах сліпучий окришталений степ.

IV

Минали дні, а дощів не було. Проходили десь стороною, обминали Солончанську МТС.

Карпо Васильович приходив додому чимраз хмурніший. То, було,, як прийде,— кашкет йому сидить аж на потилиці, чоло сяє, а зараз козирок насунутий на самі очі, і пилюка на ньому, хоч літери пальцем виводь...

Якось Зоя чула, батько пробирав у кабінеті приїжджого доцента з інституту механізації.

—т Що вд їздите все по дрібницях,— гримів він на гостя — Ви хмари мені приручіть! їх осідлайте!

Доцент щось мимрив у відповідь, видно, заперечував.

— Брехня, визріло! Пора! — не вгамовувався батько,— Доки нам терпіти оцю анархію в природі? Десь зливи тропічні, потопи на людей, а в нас краплини дощу не добути! Подивіться навкруги: все тримається на чесному слові та на агротехніці...

Вечорами вже не чути було Савиних пісень. Якщо він не був у роз'їздах, то іноді заникував до контори: лютий, наїжачений, не підступись. Ставав у дверях, опершись плечем об одвірок, і похмуро блимав звідти на барометр, повішений на стіні між вікнами.

— Зніміть його,— виходячи, казав конторницям,— бо да голові комусь поб'ю!

Прилад справді поводив себе ганебно. В той час як надворі все вигоряло, барометр уже третій день показував на дощ.

— Хоч у конторі дощ,— похмуро кидав котрийсь із приїжджих степовиків.

Кожен по-своєму, але кожен глибоко переживав те, що боліло всім.

Зоя, пораючись вранці у своїй радіорубці й відкриваючи за звичкою вікно, що виходило в степ, не бачила тепер там нічого втішного. Степ дедалі більше втрачав свої соковиті барви, свою весняну моложаву свіжість. Зелень поступово притьмарювалась, де-не-де вже почали

проступати на ній прибляклі, іржаві плями. Повітря було наскрізь сухе, не випадала навіть роса на світанку.

Вдень не лише сонце — все небо, здавалось, палило, дихало спекою. Линяючи, втрачаючи свій природний колір, воно по кільканадцять годин горіло над головою — цинкове, білясте, смертельне. А нижче грандіозної білястої чаші, кругом на обріях, висіли непорушні бруднуваті стіни пилюки, вісники далеких чорних бур.

Трактористи тепер розмовляли з радисткою невеселими, приглушеними голосами. їм було ніби аж незручно за те, що степ горить, а вони нічого не можуть вдіяти. І сама Зоя сиділа присмучена, насторожена серед своєї апаратури, серед запилених квітів та недочитаних книг. Весь час мовби до чогось прислухалась. Іноді їй вчувалося, що десь гримить, і вона нервово поривалася до вікна. Але обрій був голий, ненависний.

Перекликаючись з трактористами, Зоя найперше питала тепер: "Як хліба?"

І нікого не дивувало, що десь там, сидячи в своїй келії, худенька емтеесівська радистка непокоїлася за колгоспні хліба, хоч трудодень їй не писався, хоч сама вона не орала й не сіяла... І трактористи відповідали Зої без смішків, без жартів, цілком по-діловому, хоч знали наперед, що це не для зведень, а для неї особисто.

Невеселими були їхні вісті: "Земля вже тріскається",— передавали з одного краю. "Тракторам понаривали ребра, аж стогнуть",— передавали з іншого.

Далекі бригади раз у раз довідувались у Зої, чи там, над МТС, часом не захмарюється, чи не збирається на дощ. Чим вона могла їх порадувати? Якби могла — сама перетворилась би в хмару та зашуміла над ними дощем!

Бригада Оксани теж працювала в одному з найвід-даленіших, глибинних колгоспів. Щовечора і щоранку звідти вимагали метеозведень.

Вимагали різко, роздратовано.

Якось увечері, повернувшись з бюро райкому, батько вечеряв, а Зоя стояла біля відчиненого вікна. Зорі мигтіли, тріпотіли по обрію, мов живі. Нарівні з вікном тьмяно біліли припорошені пилом розквітлі акації. Повітря було насичене їхнім густим солодким ароматом.

Акації садовила ще Зоїна мати... Знати б, чому татко досі не одружився вдруге? Уже й скроні посивіли, а останніми днями й плечі йому якось по-старечому опустились...

Квартира велика, лунка, а голосів у ній мало, чийогось не вистачає. Етажерка з книгами. Піаніно. На стінах вінки з сухого колосся. В кутку багряніють шовками перехідні емтеесівські прапори. Від міністерства, від Центральної Ради Профспілок і той, що МТС одержала в евакуації від тамтешнього облвиконкому. Звичайно, прапорам належало бути б у клубі, але клуб ще не закінчено, і директор зберігає їх дома. Прапори вдома, а особиста кореспонденція, навпаки, зберігається в конторі, акуратно попідшивана в теки нарівні з офіціальними документами. Пожовклі листи фронтовиків, листи численних вихованців Солончанської МТС — розбери, кому вони адресовані! "Дорогий Карпе Васильовичу!", "наша МТС", "наш колектив", "наші хлопці..." Де тут розмежувати своє, кімнатне, від позакімнатного, як відділити своє від свого ж? Та й чи варто ділити?

Не встиг батько повечеряти, як до кімнати вже ввалюється старший агроном, огрядний рожевощокий мужчина, якого в МТС величають "матір'ю-героїнею". Приводом до цього послужило те, що колись у свято, будучи напідпитку, він помилково начепив собі на груди поруч зі своїми медалями і медаль своєї дружини. Відтоді й приліпилось до

нього: "мати-героїня". Добродушний агроном не ображався, навіть охоче відгукувався, коли його кликали так.

— Казав тобі, Карпе Васильовичу,— заговорив агроном, всідаючись біля столу,— не жалій дочки та приводь їй у хату мачуху, не послухав мене... А тепер, бач, мусиш ліниві вареники їсти.

— При мачусі, може, ніяких би не їв,— похмуро вступився за доньку Карпо Васильович і, зводячи розмову на інше, повідомив, що незабаром прибуває партія нових тракторів.

— Зновіу нам буде клопоту з кадрами,— занепокоївся агроном.— Готуй, вирощуй, та все для чужого дядька.

— Чекай плакати, бо це ще не все, Пилипе Захаровичу... Як стало сьогодні відомо, частину тракторів нам доведеться передати лісозахисній станції.

Агроном сплеснув руками:

— Коли?

— Скоро... Якнайшвидше.

Зоя уважно прислухалася до розмови. Для неї не було байдуже ні те, що МТС одержує нові трактори, ні те, що частина трактористів перейде на лісозахисну станцію. Шкода, звичайно, віддавати, але ж і туди треба. Зрештою, там проходить передня лінія боротьби проти засух та суховіїв... От кого тільки відпускати туди?

Агроном наполягав, щоб коли вже віддавати, то, звичайно, віддавати гірших, найменш досвідчених.

— Хай ще вони стільки попрацюють над ними, скільки ми попрацювали!

— Ні,— спокійно заперечував батько.— Ми пошлемо туди не гірших, а кращих. Найкращих.

— Це ти серйозно, Карпе Васильовичу?

— Цілком серйозно. І щоб не відкладати... Давай підберемо людей.

Зоя чула, як називав батько прізвища трактористів, він називав справді найкращих. Може, й Оксану Бойко назове? Чи хотіла б цього Зоя? О, безперечно... Хай би перейшла Оксана на лісозахисну, може, забув би про неї Сава Грек і став би помічати інших!

Але батько чомусь не називає. Хоча, видно, думає зараз над цим. Адже мова йде саме про її, про Оксанину восьму бригаду... Таїс і не назвав. Розчарована Зоя почула з батькових уст прізвище іншого тракториста з бригади Оксани Бойко...

VI

Наступного дня Оксана примчала в МТС мотоциклом. Ввірвалась, як вітер, у контору і, дізнавшись, що директор десь у бригадах, накинулась на старшого агріонома:

... — Що це, таке, я вас питаю? Ви хочете розвалити мені бригаду, позабирати від мене найкращих трактористів? — Не , трактористів, а тракториста,— спокійно поправив агроном.— Одного.

— Так чому саме Опришка?

— А чому не Опришка? Ти ж знаєш, куди їх виділяємо: на державне діло, на лісозахисну...

— Чужому дядькові!

— Не чужому дядькові, товаришко Бойко, а для нас же, для спільної справи... На передній край хлопці йдуть.

— А мені звідки заміну брати? З. ваших близнят?

— Підростуть і мої.

— Довго ждати. То хоч би вже брали кого іншого, а то — з найкращих!

— А туди й треба найкращих.

Зоя чула, як вони сваряться в конторі, і їй ставало смішно, що "мати-героїня", так швидко переорієнтувавшись, уже переконував Оксану батьковими доказами.

Через якийсь час, проходячи коридором, Зоя поздоровкалася до трактористки. Рука в Оксани була в мазуті, і замість неї вона підставила Зої свій повний загорілий лікоть.

Тамуючи образу, дівчина мусила потиснути суперниці лікоть.

"Навіщо вона це робить? — гірко думала потім Зоя.— Щоб,підкреслити, що я білоручка? Але хіба всі можуть бути такі, як вона, Оксана? Може, і мені хотілося б одягти отакі захисні окуляри, мчатися з вітром по полю, сміливо трясти отут агронома за душу... Але не в кожного Оксанина вдача, і, зрештою, в скромній радіорубці також треба комусь сидіти... Звісно, їй неприємні і мої босоніжки, і мої заплетені коси,

і мої білі руки. Та хіба я винна в цьому? І навіть у тому, що мені дуже подобається Сава Грек,— хіба я перед кимось винна?"

Коли Оксана поїхала, конторські дівчата, сміючись, говорили Зої:

— Ну й клята ж тобі попадеться мачуха! Вогонь!

— З чого ви берете, що... мені?

— А ти нібито й не знаєш? Вона ж давно сохне за Карпом Васильовичем...

"Добре собі сохне,— подумала Зоя,— іде така розкохана, аж у комбінезон свій не вміщається".

— Вигадки,— заперечила Зоя подругам.— До неї ніби Сава наш...

— Сава там тягне пустий номер, Зойко... Нічого він не доб'ється!

"А все-таки добивається?! — вигукнула в душі Зоя.— Самі ж дівчата кажуть... Не може бути, щоб він та не досяг свого!"

Дівчині здавалось, що всі дивляться на механіка її очима, що всім він такий невідпорний, такий гарний, як їй.

Звичайно, дівчата жартують, кажучи, нібито Оксана "сохне..." А хоча б навіть і сохла?.. Може, краще хай би вона була для Зої мачухою, аніж тим, ким є для неї тепер!

Суперницею стоїть перед дівчиною сьогодні, суперницею стоятиме перед нею завтра й позавтра!

VII

Інколи з ефіру до Зої несподівано вдиралися якісь сторонні голоси і теж запитували про дощ. Нічого в цьому не було дивного — радіофікованих МТС з кожним роком ставало в степах усе більше.

Один такий голос до глибини душі вразив дівчину. Мабуть, якби крізь ефір до неї донеслись позивні Марса, то воца не була б ними так схвильована, як цим голосом. На відміну від інших, він був такий задушевний, щасливо тривожний. Забринів наче десь зовсім близько, аж Зоя кинулася з несподіванки. Двічі підряд невідомий повторив енергійно і радісно:

"Ти бачиш хмару? Ти бачиш хмару?"

І зник, загубився в ефірі. Приголомшена дівчина мимохіть виглянула за вікно, шукаючи в небі ту загадкову хмару, але, звісно, ніякої хмари там не було, стояло повне яснодення. "Та це ж він не до мене! — схаменулась нарешті Зоя.— Це він звертається до когось із своїх і до мене прорвався випадково... Але ж який хороший, приємний голос... Неначе Савин!"

У той день вона не раз ловила себе на тому, що знову хоче почути той загадковий юнацький голос. Хай би

сказав що-небудь іще, хай би розповів докладніше про ту радісну хмару — де вона зараз, звідки її виглядати?..

Одначе невідомий більше не попадався.

"Цікаво, хто б це міг бути? — запитувала себе Зоя.— Лісозахисна станція вийшла в ефір чи, може, який-небудь льотчик з приморського аеродрому? Чому б і ні? Можливо, він щойно оце здіймався так високо, що бачив уже справжні дощові хмари, які посуваються сюди..."

Тим часом спека палила, як і раніше. Відкриті хліба, здається, з останніх сил трималися за життя. На них боляче було дивитись.

Коли Зоя під свіжим враженням розповіла подругам про таємничий голос з ефіру, дівчат розібрала гостра цікавість:

— Ти певна? Тобі не почулося? Не вимріялось?

— О ні!

— І, по-твоєму, хто ж він? Зоя посміхнулася:

— Друг.

Вона умовчала, що той добровісний голос був чимось для неї схожий на Савин.

— Ти, Зойко, мабуть, не все нам розповіла,— не відставали дівчата.— Мабуть, ефірні уже завела знайомства! Але де? Серед льотчиків? Чи серед моряків?

Зоя тільки червоніла на це.

А в другій половині дня наступило, нарешті, омріяне, довгождане...

Усе почалося просто: з-за обрію тихо виткнувся ріжечок ледь помітної синьої хмари. Залитий сонцем степ одразу принишк, причаївся, мовби чекаючи, що з цього буде. А ріжечок тим часом уперто вигонився вгору, розростався вшир, поступово перетворюючись на тучу, на темно-синій гірський хребет, що незабаром уже закрив собою величезний сектор неба.

І ось хребет розломився, вогняна тріщина прокорени-лась по ньому згори до самого низу. Загриміло, ї полегшено зітхнув степ, і радісніше стало навкруги.

Поки в грандіозній лабораторії неба відбувався розкішний процес наростання грози, поки все там переверталося, будувалося і стугоніло, долом в цей час уже війнуло свіжістю, помчали потемнілими степами табуни вихрів, захвилювалися, забурунили зелені вали лісосмуг, заметушилися птахи в повітрі.

Ніжним шелестом озвалися до всього, що діялось навкруги, акації, посаджені біля контори.

Карно Васильович, враз помолоділий, з'явився на. ґанку і, скинувши кашкет, став дивитися вгору, мовби чекаючи звідти когось дорогого, бажаного...

Вийшов на ґанок і старший агроном, і природа привітала його свіжим потужним каскадом грому. Робітники, повискакувавши з майстерень, радісно перегукувались на подвір'ї; конторські дівчата, позвисавши з вікон, збуджено лящали, а "мати-героїня", приглушений першим близьким громом, жваво метнувся до одвірків, підпер їх спиною, щоб весь рік йому не ломило в попереці.

Зоя щебетала в своїй рубці. Як тільки виглянув отой далекий ріжечок із-за небосхилу, вона кинулася до карти, розстеленої на окремому столі, втиканої червоними прапорцями. Усі бригади лежали перед радисткою, мов на долоні. Бентежно оглядаючи їх, Зоя намагалася визначити, яким із них уже "все видно", а які ще нічого не знають. Ось тут, над цими полями, напевне, вже посутеніло, потемніло, після нищівного сліпучого блиску спеки, напевне, в цій зоні біжать над нивами перші радісні тіні, передуючі дощеві... А там, далі, ще палить, там ще не знають, якою радістю охоплені в МТС і робітники, і начальство, і Зоя-ра-дистка...

Усі мусять дізнатись, нехай радіють усі!

І, викликаючи по черзі далекі, тонучі в спеці бригади, Зоя, не тямлячись, починає ділитися з ними своїм багатством.

"Ви бачите хмару? Ви бачите хмару?" — заливається вона жайворонком.

Так щедро, так від душі роздавала усім своє радісне багатство і, роздаючи його, не біднішала, а навпаки, ставала сама ще багатшою.

Над полями гриміло, блискало, будувалося... Сива повновода хмара вже висіла над цілим степом, розпустила коси по обрію. Світлі паруси дощу росли, помітно наближалися нивами. Усе ближче та ближче вони... Ось уже війнуло зі шляху характерним запахом примоченої гарячої пилюки. З тихим дзвоном упалц перші краплини, все стрепенулося за вікном, і вже широкою чарівною музикою зашумів дощ, той цілющий рясний дощ, про який кажуть, що це сиплеться з неба золото. Шумить, шумить... Музика весняного дощу — чи в природі є щось краще за це?

Довго його чекали, його ще й зараз чекають десь неосяжні Зоїні поля, незліченні Зоїні друзі... І дівчина спішила порадувати їх, підбадьорити, привітати.

Коли дійшла черга викликати Оксану Бойко, Зоя на мить завагалась. Багато завдала їй гіркоти й болю суперниця, і чи варто зараз осипати її таким щастям?..

"Варто, варто!" — співало в серці, і Зоя, викликавши Оксану, вже співала суперниці в далекий степовий вагончик: "Оксано, Оксано, ти чуєш, ти бачиш?.. До вас пішов дощ!"

Оксана вдячно відповідала, що бачить.

Щаслива, схвильована Зоя, мабуть, і сама не знала, як розкраєувалась, якою вродливою стала вона в ці хвилини. Натхнення красило їїщедро, як мати. Оченята сяяли, щоки розшарілися, ніжні дівочі формынабули випуклої виразності... Стояв під вікном змоклий механік СаваГрек і, ніби вперше, уважно розглядав дівчину. Пробігав він мимо і,ховаючись від дощу, зупинився, непомічений, під вікном... Передихнув,рушив був далі, а потім чомусь пристояв ще. Якось не йшлося йомузвідси, якось само стоялося тут.

— Ох і дощик! Діждались нарешті! Вітаю тебе, Жайворонку...

Дівчина здригнулася, звела очі на Саву, всміхнулась...

Рівно, тихо шуміло навкруги.

Сивіла дощем далечінь, вода вже блищала на шляху. Землянабиралас5ї сили, хліба помітно зеленішали, ніби набрякали густимзеленим соком.

1950